

Realisme Existencial: Philosophia

Cordis

Francesc Torralba i Roselló. Filòsof i Teòleg, Professor de la Universitat Ramon Llull

I. Consideracions prolegomenals

Abans d'entrar a analitzar el realisme existencial com a cosmovisió filosòfica, considero oportú fer unes consideracions prèvies.

1. La prioritat del magisteri oral

Diu Plató que allò més transcendental del seu pensament no està escrit en els Diàlegs, sinó que precisament rau en allò que no està dit. També Kierkegaard afirma que en cap dels seus Papers hi ha el misteri últim de la seva vida, la clau de volta del seu pensament. El cert és que difícilment podem accedir al pensament real d'un filòsof a través dels textos que ha deixat en la història. L'hermenèutica textual, tot i que ha evolucionat molt de H. G. Gadamer encà, sempre implica un grau d'incertesa.

El magisteri oral és molt superior al magisteri escrit. El mestratge directe i enfàtic a través de la paraula, el contacte diari, la presència viva, el rostre a rostre, la comunicació espontània entre mestre i deixeble, superen amb escreix el pla de l'escriptura. És diferent analitzar un text a distància que submergir-se en les entranyes d'un pensament viu que hom ha palpat amb les seves pròpies mans i que ha sentit expressar-lo en boca del mestre. L'alè del mestre és insubstituïble...

Imagino que el mestratge oral (i vital) d'A. Rubio supera amb escreix els textos que ens ha deixat. Això vol dir que analitzar-lo des de l'escriptura resulta difícil i empobridor. Tot i així intentaré integrar la vitalitat de la seva presència en l'anàlisi estrictament filosòfica.

2. La coherència com a virtut fonamental

La coherència és la gran virtut d'un filòsof. Ho va expressar Kant en la Crítica de la raó pràctica (1788) i la seva sentència té una validesa perenne. Fins i tot crec que la coherència hauria de considerar-se criteri d'autenticitat. El filòsof vitalista hauria de ser vital en la seva vida real, el filòsof nihilista hauria de ser nihilista en la vida de cada dia, el filòsof estoic hauria de ser estoic en el tracte quotidià.

Aquesta autenticitat ha quedat molt diluïda en la història de la filosofia occidental. Nietzsche, el gran vitalista, va portar una vida plena d'amargor, Sèneca, l'estoic, es va suïcidar enmig de les grans passions i Rousseau, el gran filàntrop il·lustrat va abandonar els seus fills en un hospici. Si hom compara la vida d'alguns pensadors amb llur filosofia, s'adona que entre allò que defensen i allò que van fer hi ha, certament, un abisme. No és aquest el cas d'A. Rubio i el seu realisme existencial.

En les poques vegades que vaig poder conversar amb ell, vaig tenir la impressió d'una enorme coherència entre el seu ideari i la seva vida quotidiana. Els qui el van tractar quotidianament podran corroborar-ho millor que jo. Aquesta simetria estètica, aquesta harmonia entre la paraula filosòfica i el gest vital és el més remarcable d'un pensador.

3. *La bellesa de la philosophia cordis*

En termes generals, hom pot distingir dos tipus de filosofia: una filosofia del cor (*philosophia cordis*) i una filosofia de la raó (*philosophia rationis*). Aquesta distinció parteix de la divisió que fa B. Pascal en els seus Pensaments entre les raons del cor i les raons de la raó.

La filosofia és un discurs eminentment racional que versa sobre els grans misteris de l'existència humana, però aquest discurs no s'ha d'entendre unilateralment racional. Hi ha un gruix de pensadors que han elaborat un pensament conceptual, sistemàtic i construït sobre el punt arquimèdic de la raó, però també hi ha un bon gruix de pensadors en la nostra mateixa tradició que han forjat una filosofia arrelada al cor, a les vivències quotidianes, al sentir de la vida diària. En el primer bloc, caldria ubicar a sant Tomàs, a Kant i a Hegel, mentre que en el segon bloc, caldria esmentar a sant Agustí, Pascal i a Kierkegaard.

Tenint en compte aquesta gran divisió, val a dir que el realisme existencial del Dr. Rubio pertany a la *philosophia cordis*, atès que és una concepció del món intensament arrelada a una experiència real de la vida viscuda amb intensitat. L'alegria d'existir, tesi central d'aquesta concepció filosòfica, és una tesi que supera amb escreix el marc conceptual, transcendeix l'estatut d'un teorema filosòfic: és una afirmació que brota del cor, que raja de l'emoció del fet d'estar viu. Això no vol dir que sigui un pur sentimentalisme, un pur romanticisme emotiu, ja que el realisme existencial com qualsevol altra concepció filosòfica gaudeix d'una lògica interna, d'una infraestructura racional. El cor és la força motriu i la *dynamis* d'aquesta cosmovisió.

II. Realisme versus idealisme

Per tal d'esbossar el contingut filosòfic del realisme existencial, em centraré en l'obra clau d'Alfred Rubio, 22 històries clíniques -progressives- de realisme existencial.

Comencem per una anàlisi del nom. Les dues paraules: realisme i existencial tenen un pes i una tradició en la història del pensament occidental, però segons els meus coneixements mai no s'han trobat de costat, formant un binomi integrador. Aquesta confluència és especialment interessant d'investigar.

El realisme és, grosso modo, una tendència filosòfica que parteix de l'afirmació de la realitat extramental, és a dir, de l'afirmació de l'ésser més enllà de la consciència. El realisme parteix de la dualitat subjecte i objecte. Hi ha un subjecte que contempla el món i hi ha un objecte (la realitat) que és contemplat pel subjecte.

Aristòtil és el primer exponent filosòfic del realisme ontològic, després el seguirà sant Tomàs i altres corrents d'enorme transcendència.

El realisme es contraposa, fonamentalment, a l'idealisme, que considera que pròpiament no hi ha objecte, que no hi ha realitat extramental, sinó que només hi ha subjecte, un subjecte que construeix el món des de la seva identitat. L'idealisme nega que la realitat exterior tingui una identitat ontològica. El màxim exponent d'aquest corrent és, al meu entendre, Berkeley, que diu textualment: *Esse est percipi*. L'ésser és allò percebut.

Només hi ha ésser si hi ha subjecte que percep. El punt cimall de l'idealisme el representa l'idealisme alemany de Hegel, Fichte i Schelling.

El realisme existencial parteix de l'afirmació de la realitat. És per tant una filosofia de l'ésser i no de la consciència. Hi ha realitat i aquesta realitat és plural, suggerent, bella, harmoniosa i rica des del punt de vista metafísic. Viure és participar d'aquesta realitat, és fruir de tots els seus béns i gaudir-ne màximament.

III. Existencialisme versus essencialisme

L'essencialisme és aquell corrent metafísic segons el qual cada realitat té una essència ideal prefixada amb anterioritat i que defineix la naturalesa de cada cosa. El platonisme és clarament essencialista. Hi ha un món d'essències pures i un món empíric i terrenal. Aquest segon món és la imatge grotesca del primer.

Segons l'existencialisme, en canvi, l'existència precedeix l'essència. Això vol dir que l'home en si mateix no és res, sinó que esdevé quelcom en la mesura que existeix, en la mesura en què

construeix un projecte lliure amb la seva existència. No es pot definir l'essència de l'home abans de la seva vida. És allò que esdevé al llarg de la seva existència. Segons l'existencialisme, la precedència de l'existència respecte de l'essència és el que garanteix la llibertat. L'home és lliure perquè no està predeterminat, sinó que és capaç de construir un projecte lliure amb la seva existència a través del compromís.

El realisme existencial és, doncs, l'afirmació de la realitat exterior viscuda de manera intensa. L'home no està determinat, ni prefixat d'entrada, sinó que actua i es desenvolupa lliurement en aquest espai real. A mesura que actua va definint la seva naturalesa i la seva essència. En l'existencialisme francès d'arrel atea, l'existència és interpretada com una llosa, com un pes feixuc que l'home arrossega sobre les seves espatlles.

En l'obra de Rubio, existir no és un pes, ni una calamitat, ni un error, sinó un goig, un goig ple i radical. El vitalisme moderat recorre tota l'obra de Rubio.

IV. El realisme existencial

El realisme existencial té una estructura pròpia i singular que es vertebrava al voltant de les següents categories:

1. L'experiència radical

La meua existència és la primera evidència. Es tracta d'una evidència vital, no intel·lectual o lògica. La primera evidència no és l'acte de pensar (el cogito cartesià), sinó l'existir. Existeixo. No hi ha volta de full. Sento que existeixo. Sóc present en el món. Percebo altres éssers al meu voltant. Tinc consciència de ser. M'adono que sóc algú amb una identitat pròpia, algú que està cridat a esdevenir quelcom.

El fet d'existir és entès fonamentalment com un goig. El goig de ser viu, el goig de poder riure, cantar, ballar, navegar, córrer, estimar, pensar, imaginar ...

L'existir possibilita tots els altres goigs posteriors. Per això Rubio expressa aquesta primera evidència amb una exclamació: "Sí, quin goig d'existir! Haver contemplat flairosament una magnòlia, haver-me estremit moltes mirades que em miraven... lliscar-me una paraula amiga... esculpir uns projectes...".

2. La grautitat d'existir

La segona evidència és la gratuïtat d'existir. Existeixo, però podia no haver existit. Sóc conscient que la meua existència no és necessària, sinó absolutament contingent i precària. Si els meus pares no s'haguessin conegut i estimat, jo no seria i tampoc no seria res del que he fet, ni res del que dic. L'existir és absolutament gratuït. No he fet cap mèrit per existir, no he pagat cap preu per haver d'estar aquí. És un regal, el regal més gran que mai he pogut rebre i sense el qual tota la resta no existiria. Diu Rubio: "Quan penso, sento, que, certament jo podia no haver existit, una esgarripança de desgrat em corre pel moll de tot el meu ésser. I gairebé alhora, en una ona contrària, gaudeixo l'exclatant alegria de ser, d'existir..."

3. La fragilitat òntica

La tercera evidència és la fragilitat de l'existència. Existeixo, però la meua existència és contingent, extremadament feble i vulnerable. Sóc, però podia no haver estat mai. A més a més l'existència està constanment amenaçada pel sofriment i per l'horitzó de la mort. Sóc però deixaré de ser. No hi ha res més cert que la mort, diu sant Agustí en un dels seus Sermons . Rubio palesa la fragilitat òntica d'aquesta manera: "Sóc quelcom que abans ni era. Que començà a ser. Que ara estic essent. Un dia -una nit?- sé que s'aturarà aquest mode de viure. Ho recordo sempre, però no m'importa. Visc".

4. L'acceptació de l'altre i d'un mateix

La quarta evidència rau en l'acceptació de la fragilitat òntica pròpia i aliena. El camí de la felicitat, de la maduresa personal i la serenitat existencial rau en el coneixement dels propis límits i l'acceptació de la pròpia existència tal i com s'ha donat. Quan la persona pretén ultrapassar els seus límits òntics, quan s'obté a no reconèixer el caràcter transitori i fugisser de la seva vida, aleshores està en perill de caure en l'autodeificació. Jo no sóc l'Ésser necessari, ni sóc el centre de l'univers. Sóc un ésser contingent que és conscient de la seva indigència i a més a més sóc un fragment més de l'heterogeneïtat de l'univers. Tots els ens participem de la mateixa precarietat, de la mateixa fragilitat òntica. Des d'aquest punt de vista, tots som germans en l'existir. Tots els ens participem de la mateixa fraternitat òntica: l'ocell, l'arbre, l'home, la dona. L'exemple sublim d'aquesta fraternitat còsmica és sant Francesc d'Assís. Darrera del realisme existencial es respira un cert franciscanisme. Diu Rubio en un text: "Hem d'acceptar tothom, a tots! O ¿és que no són conseqüència ineludible del mateix passat gràcies al qual existeixo?"

5. L'acceptació de la mort

La mort és un límit infranquejable. L'home camina vers vers la seva pròpia mort. No la pot aturar, ni la pot anul.lar. És el seu destí. Acceptar-la és el camí de l'alliberament personal. No acceptar-la converteix l'home en un ésser inquiet i neguitós profundament turmentat. La mort confereix seriositat a l'existència personal. No viure sempre. El regal que m'ha estat concedit -l'existència- té data de caducitat. Això vol dir que la meua vida és única i irrepelible i que l'he de gaudir i viure-la amb la màxima plenitud. La lliçó de la mort és clau per evitar la frivolitat i l'entreteniment. Tota la filosofia, com diu Montaigne en els seus Assaigs, és una preparació cap a la mort. Diu Rubio: "La màxima lliçó (...) que pot donar als seus fills, que també han de finir, és aquesta: acceptar amb alegria el fet de morir. Aquest és el secret bàsic per viure amb felicitat".

V. Patologies existencials

Hi ha una forma d'existir serena i equilibrada que és conforme a la realitat de l'home. Hi ha altres formes d'existir, però, que causen ferides en el cor de l'home i són l'origen de tots els conflictes. Quan l'home ultrapassa els seus límits òntics, quan juga a ser Déu, aleshores cau en una espècie de prometeïsm de la voluntat que legitima la barbàrie i la destrucció de l'altre. En l'arrel de tots els mals hi ha la deïficació de l'home, la seva autoproclamació divina. Rubio analitza aquesta forma patològica d'existència i s'hi refereix amb l'expressió: "la malaltia de l'ésser".

No és el primer pensador que parla de malaltia de l'ésser. Kierkegaard en la Malaltia mortal (1849) es refereix a la desesperació de l'esperit. Quan l'home s'obstina a transgredir els límits de la seva natura cau en la desesperació de l'infinit. Rubio porta a terme un diagnòstic d'aquesta malaltia de l'ésser en tres nivells: l'orgull, la vanitat i l'ambició. Si el filòsof, com va dir un clàssic grec, és el metge de l'ànima, aleshores cal que analitzi els desequilibris de l'esperit i tracti de veure les formes de teràpia. En darrer terme, la salut integral d'una persona no rau tan sols en el benestar de la seva dimensió biològica, sinó en la integritat de la persona. Si la filosofia, com diu Kierkegaard, ha de ser primordialment edificant, vol dir que ha d'acompanyar les persones a la plenitud i conseqüentment detectar les patologies que l'esclavitzen.

1. L'orgull

La primera malaltia de l'ésser és l'orgull que es correspon amb la consciència prometeica, és a dir, l'afany de lluir més que els altres, d'exhibir les pròpies capacitats i menysprear les capacitats i virtuts de l'altre. L'orgull és fruit d'un complex d'inferioritat òntica que es manifesta en un instint de destrucció. Diu Rubio: L'orgullós (Renat) "voldria absorbir de la Terra, per les seves arrels, la totalitat de l'ésser. I quedar-se, superb, talment un eucaliptus, encara que al seu voltant agostegi, com aquest, tota mena d'erba".

2. L'ambició

La segona malaltia de l'ésser és l'ambició, és la voluntat de ser i tenir allò que no s'és i allò que no es té. L'ambiciós no està mai content amb el que és i que té, sinó que voldria ser més i tenir més. L'ambiciós (Victori) "no li agrada la nuesa, la veritat. Es vesteix sempre amb allò que no és. No s'adona que aquesta túnica del no-ser és invisible; i amb ella i tot, tothom acaba veient-lo tal com és".

3. La vanitat

El vanitós parla en primera persona del singular. Pateix una tendència egolàtrica i una desmesurada valoració de si mateix. És una espècie d'autoidolatria. El vanitós (Oleguer) "és feliç, sobre tot, en pensar en allò que encara no té, però que creu que pot aconseguir".

A tall de cloenda

El realisme existencial és una filosofia del cor i una saviesa a la mesura de l'home. En aquest sentit, és una filosofia arrelada a l'experiència real de la vida i coneixedora dels límits i de les grandeses de la condició humana. És una filosofia moderada que inspira pau i fraternitat entre els homes i els altres éssers de la creació, precisament perquè tracta de veure allò que uneix substancialment tots els éssers. D'altra banda és una concepció que no es tanca en la immanència, sinó que obre l'espai al transcendent. Considero que el realisme existencial no és una filosofia de despatx, sinó una actitud davant l'existència, una forma de viure.